

АНОТАЦІЯ

Любко Костянтин Ігорович. “Бінарна концептуальна опозиція СТРАХ-ВІДВАГА в сучасній німецькій мові (на матеріалі публіцистичних текстів)”.

Дипломна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти. На правах рукопису. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.043 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька. Івано-Франківськ, 2023.

Магістерська дипломна робота присвячена дослідженню особливостей реалізації бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА у сучасній німецькій мові та в німецькомовних публіцистичних текстах. У розвідці розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження, охарактеризовано сучасні підходи до вивчення концептів, окреслено сутність бінарних концептуальних опозицій та їхню роль у категоризації дійсності. На основі лексикографічного аналізу здійснено інвентаризацію лексико-семантичних полів концептів СТРАХ і ВІДВАГА та лексико-фразеологічних засобів їх вербалізації, описано структурно-семантичні характеристики компонентів досліджуваної бінарної концептуальної опозиції. На матеріалі публіцистичного текстового масиву проаналізовано реалізацію семантики субстантивних, атрибутивних, процесуальних та фразеологічних номінацій бінарної опозиції СТРАХ –ВІДВАГА, а також охарактеризовано лексико-стилістичні засоби її образної номінації.

Ключові слова: концептуальна опозиція, концепт, страх, відвага, номінативне поле, принцип бінарності, фразеологічна одиниця.

ZUSAMMENFASSUNG

Liubko Kostiantyn Ihorovych. “Binäre konzeptuelle Opposition ANGST-MUT in der modernen deutschen Sprache (auf dem Material publizistischer Texte)”. Diplomarbeit der zweiten (Master-) Stufe der Hochschulbildung. In Form eines Manuskripts. Fachrichtung 035 Philologie. Fachbereich 035.043 Germanische Sprachen und Literaturen (einschließlich Übersetzung), erste Sprache – Deutsch. Iwano-Frankiwnsk, 2023.

Die Masterarbeit ist den Besonderheiten der Verbalisierung von binärer konzeptueller Opposition ANGST-MUT in der modernen deutschen Sprache und in deutschsprachigen publizistischen Texten gewidmet. Das Forschungsobjekt ist die binäre konzeptuelle Opposition ANGST-MUT in der modernen deutschen Sprache, den Untersuchungsgegenstand stellen ihre nominativen und deskriptiven Ausdrucksmittel in der modernen deutschen Sprache und in deutschsprachigen publizistischen Texten dar. Das Hauptziel der vorliegenden Masterarbeit besteht in der Beschreibung der Struktur von binärer konzeptueller Opposition ANGST-MUT, in der Charakteristik von Besonderheiten ihres Ausdrucks in verschiedenen Mitteln der modernen deutschen Sprache und in deutschsprachigen publizistischen Texten.

Die Diplomarbeit besteht aus einer Einleitung, zwei Kapiteln, einem allgemeinen Fazit und einem Literaturverzeichnis.

In der Einleitung werden die Relevanz des Themas der Masterarbeit, ihr Zweck und ihre Aufgaben bestimmt.

Um die theoretischen und methodischen Grundlagen der Studie darzustellen, sind im ersten Kapitel moderne Ansätze zur Konzeptforschung, das Wesen binärer konzeptueller Opposition ANGST-MUT, ihre Rolle bei der Kategorisierung der Wirklichkeit beschrieben, sowie die Methoden, die in der Masterarbeit zur Untersuchung binärer konzeptueller Opposition ANGST-MUT verwendet werden, charakterisiert.

Im zweiten Kapitel sind die strukturell-semantischen Merkmale von Komponenten der binären konzeptuellen Opposition ANGST-MUT aufgrund des lexikographischen Materials beschrieben. Infolge der Analyse von Wörterbuchdefinitionen der Benennung des Konzeptes ist eine Inventarisierung von lexikalisch-semantischen Feldern der Konzepte ANGST und MUT sowie von den lexikalisch-phraseologischen Mitteln ihrer Verbalisierung durchgeführt. Aufgrund der Auswertung des publizistischen Materials sind die strukturell-semantischen Merkmale der substantivischen, attributiven, prozessualen und phraseologischen Benennungen von der binären Opposition ANGST-MUT charakterisiert sowie lexikalisch-stilistische Mittel ihrer bildlichen Benennung dargestellt.

Das allgemeine Fazit fasst die Forschungsergebnisse zusammen. Der Gesamtumfang der Masterarbeit beträgt 95 Seiten.

Schlüsselwörter: begriffliche Opposition, Konzept, Angst, Mut, Nominativfeld, Binaritätsprinzip, phraseologische Einheit.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІНАРНОЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ <i>СТРАХ – ВІДВАГА</i> В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	10
1.1. Поняття «концепт» у сучасній лінгвістиці.....	10
1.2. Онтологічна сутність бінарних концептуальних опозицій.....	17
1.3. Бінарні концептуальні опозиції як один з найважливіших принципів категоризації дійсності.....	21
1.4. Методологічні засади дослідження бінарних концептуальних опозицій на лексико-семантичному та стилістичному рівнях мови.....	25
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ТА ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ ВИРАЖЕННЯ БІНАРНОЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ <i>СТРАХ-ВІДВАГА</i> В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	30
2.1. Структурно-семантичні характеристики компонентів бінарної концептуальної опозиції <i>страх-відвага</i> на лексикографічному матеріалі.....	30
2.1.1. Інвентаризація лексико-семантичного поля концепту <i>СТРАХ</i> на основі аналізу словникових дефініцій імені концепту.....	40
2.1.2. Інвентаризація лексико-семантичного поля концепту <i>ВІДВАГА</i> на основі аналізу словникових дефініцій імені концепту.....	43
2.1.3. Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концептуальної опозиції <i>СТРАХ-ВІДВАГА</i> на основі аналізу словникових дефініцій.....	46
2.2. Структурно-семантичні характеристики компонентів бінарної опозиції <i>СТРАХ –ВІДВАГА</i> на матеріалі публіцистичного текстового масиву.....	49
2.2.1. Структурно-семантичні характеристики субстантивних номінацій бінарної опозиції <i>СТРАХ –ВІДВАГА</i>	51

2.2.2. Структурно-семантичні характеристики атрибутивних номінацій бінарної опозиції СТРАХ –ВІДВАГА.....	61
2.2.3. Структурно-семантичні характеристики процесуальних номінацій бінарної опозиції СТРАХ –ВІДВАГА.....	71
2.2.4. Структурно-семантичні характеристики фразеологічних номінацій бінарної опозиції СТРАХ –ВІДВАГА.....	79
2.2.5. Характеристика лексико-стилістичних засобів образної номінації бінарної опозиції СТРАХ –ВІДВАГА.....	87
Висновки до розділу 2.....	89
Загальні висновки.....	92
Список використаних джерел.....	95

ВСТУП

Емоції супроводжують людину постійно, навіть тоді, коли вона цього не усвідомлює. Вони визначають частину її особистості, впливають на дії та думки, на прийняття рішень, навіть процеси мислення можуть бути оптимізовані позитивними почуттями або заблоковані негативними [71, с. 289-290]. Хоча емоції з'являються всюди, до сьогодні немає єдиного розуміння того, що таке емоція, з чого вона складається, звідки береться і куди зникає.

Одним із важливих засобів об'єктивації емоцій є мова: «За допомогою мовних висловлювань емоції виражаються та називаються, пробуджуються, посилюються та конструюються» [70, с. 6]. Саме тому емоції є важливим складником комунікативного акту, оскільки вони стимулюють його та постійно супроводжують.

Емоційний концепт є універсальною ментальною одиницею, в основі якої покладено поняття, на яке накладається певна культура, цінність, образ. Він зазвичай вербалізується за допомогою лексичних і фразеологічних засобів. Це стосується і бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА, яка, відображаючи універсальні базові емоції людини, отримує в різних мовах специфічну репрезентацію. У нашому магістерському дослідженні проаналізовано особливості її вираження в системі німецької мови та в німецькомовних публіцистичних текстах. Воно відображає один із пріоритетних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень, у ході яких вирішуються питання вербалізації емоцій, у чому вбачаємо її **актуальність**.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є бінарна концептуальна опозиція СТРАХ-ВІДВАГА.

Предметом вивчення – номінативні та дескриптивні засоби вираження бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА в сучасній німецькій мові та в німецькомовних публіцистичних текстах.

Мета магістерської роботи полягає в дослідженні окремих аспектів лексико-семантичної системи мови, описі структури бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА на матеріалі синонімічних, тлумачних та

фразеологічних словників німецької мови, характеристиці особливостей її вираження лексико-стилістичними засобами образної номінації та в німецькомовних публіцистичних текстах.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання** дослідження:

- розкрити теоретичні основи вивчення концепту та бінарних концептуальних опозицій і охарактеризувати їх;
- встановити лексико-семантичні та лексико-фразеологічні засоби вербалізації бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА в сучасній німецькій мові;
- здійснити на основі аналізу словникових дефініцій інвертацію лексико-семантичних груп субстантивних, атрибутивних, процесуальних та фразеологічних номінацій, що формують лексико-семантичне поле бінарної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА, та визначити структуру кожної з підгруп – ядро, центр (основний склад), периферію;
- описати семантичне вираження досліджуваної бінарної концептуальної опозиції за допомогою семантичного аналізу її компонентів (на основі дослідження лексикографічних джерел та аналізу їх вживання у німецьких публіцистичних виданнях);
- встановити лексико-стилістичні засоби образної номінації бінарної опозиції СТРАХ –ВІДВАГА.

Матеріал дослідження. Матеріалом дослідження є тлумачні словники сучасної німецької мови, а саме: Duden online [58], Wahrig Deutsches Wörterbuch [75], DWDS [57], німецький довідковий корпус COSMAS II [70].

Методи дослідження. Дослідження бінарної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА передбачає застосування загальнонаукових методів (індукції, опису, узагальнення) та власне лінгвістичних методів (концептуального, компонентного, дистрибутивного, системного та лінгвостилістичного аналізу).

Теоретичне значення дослідження. Результати магістерської роботи доповняють наявні напрацювання щодо питання мовного втілення емоційних концептів, дослідження лексико-семантичних полів, особливостей функціонування емоційних концептів у німецькій мові та в публіцистичних текстах.

Практичне значення магістерської роботи. Результати і матеріал магістерської роботи можуть використовуватися для досліджень у галузі концептології, емотіології, психолінгвістики та в практиці німецької мови.

Апробація роботи. Основні результати дослідження було представлено та обговорено на VIII Всеукраїнській науковій конференції молодих учених «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації» ELLIC-2023 (10 жовтня 2023 р.). Основні положення дослідження роботи висвітлено у двох публікаціях – наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях категорії «Б».

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків та списку використаної літератури.

У вступі визначено актуальність теми магістерської роботи, її мету та завдання.

У першому розділі охарактеризовано сучасні підходи до вивчення концептів, окреслено роль бінарних концептуальних опозицій у категоризації дійсності, продемонстровано методи дослідження бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА.

У другому розділі описано структурно-семантичні ознаки компонентів бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА на матеріалі лексикографічних джерел, за результатами аналізу словникових дефініцій імені концепту проведено інвентаризацію лексико-семантичних полів концептів СТРАХ і ВІДВАГА, проаналізовано лексико-фразеологічні та лексико-стилістичні засоби їх вербалізації. На матеріалі публіцистичного текстового

масиву описано структурно-семантичні ознаки субстантивних, атрибутивних, процесуальних та фразеологічних номінацій бінарної опозиції СТРАХ – ВІДВАГА, а також охарактеризовано лексико-стилістичні засоби її образної номінації.

У загальних висновках підсумовуються результати дослідження. Загальний обсяг магістерської роботи складає 95 сторінок.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У сучасному мовознавстві існують два основні підходи до розгляду концепту – лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний. Перший напрям розглядає концепт як елемент людської свідомості, що містить інформацію про явища та об'єкти дійсності. Другий інтерпретує його як базову одиницю ціннісної картини світу і окремих мовних особистостей, і цілих лінгвокультурних спільнот. У нашому дослідженні концепт розуміється як ментальний конструкт, який своїм змістом охоплює знання про об'єкти і явища дійсності, а планом вираження – сукупність засобів його номінації та опису.
2. Людське світосприймання має відносний характер, що створило основу появи концептуальних бінарних опозицій. Вони структурують світ з огляду на різновекторне спрямування та протилежність як ключові диференційні ознаки об'єктів, явищ та процесів навколишнього світу. Вони поєднують два рівноправні компоненти з позитивним і негативним оцінним спрямуванням. Така опозиція є засобом категоризації дійсності, певною системою координат у процесі пізнання різних явищ дійсності, у тому числі й емоцій.
3. Вивчення бінарної концептуальної опозиції СТРАХ – ВІДВАГА вимагає застосування методології концептуального, компонентного, дистрибутивного, системного та лінгвостилістичного аналізу, які дають змогу виявити ознаки її компонентів, розкрити їх структуру та взаємозв'язки.
4. Бінарна концептуальна опозиція СТРАХ-ВІДВАГА вербалізується двома групами одиниць: 1) номінативними одиницями, куди входять: а) первинні одиниці; б) вторинні одиниці; 2) дескриптивними одиницями.
5. Іменем емоційного концепту СТРАХ у німецькій мові є лексема *die Angst*. Аналіз її дефініцій у різних лексикографічних джерелах дозволяє дати узагальнене визначення вказаної емоції як психологічного стану, ознаками якого є збудження, пригнічення, стиснення, заціпеніння, неспокій, стурбованість, причиною – часто необґрунтоване відчуття небезпеки. Лексема *die Angst*, своєю чергою, має велику кількість синонімів, які конкретизують номіновану емоцію з погляду інтенсивності її вияву та особливостей

проживання. Аналіз їх дефініцій дав змогу виокремити у вербалізованому емоційному концепті СТРАХ базові концепти ТРИВОГА, ЗАНЕПОКОЄННЯ, БОЯЗЛИВІСТЬ, ЗНЯКОВІЛІСТЬ, ЖАХ, ЗАЦПЕНІННЯ, які формують його інформаційно-поняттєву складову. Вторинні засоби номінації актуалізують цю емоцію через образи та асоціації, як-от: СТРАХ – це ТВАРИНА, МІФІЧНА ІСТОТА, ХВОРОБА, розкриваючи образну складову досліджуваного концепту.

6. Узагальнена дефініція іменника *der Mut* розкриває відвагу через такі аспекти: 1) здатність людини діяти у небезпечній ситуації, без огляду на негативні наслідки; 2) відсутність почуття страху. Чисельні синоніми ядерної лексеми структурують архиконцепт ВІДВАГА через концепти ПОДОЛАННЯ СТРАХУ, ВІДСУТНІСТЬ СТРАХУ, ГОТОВНІСТЬ РИЗИКУВАТИ, ГЕРОЇЗМ, РІШУЧІСТЬ, МУЖНІСТЬ. Засоби його вторинної номінації розкривають концепт ВІДВАГА через образи, наприклад, СТРАХ – це ХИЖИЙ ЗВІР, МІФОЛОГІЧНА ІСТОТА, ЗБРОЯ.

7. ЛСП СТРАХ складається з ядра та периферії. Ядро поля утворюють дві семантичні групи: 1) «відчуття страху і боязні»; 2) «високий ступінь страху», периферію – мікрополя «заляканість, пригніченість», «збентеженість», «нерішучість», «легкодухість». У ядрі ЛСП ВІДВАГА теж виоремлюємо дві семантичні групи 1) «відвага як здатність долати страх»; 2) «великий ступінь відваги». Периферія ЛСП ВІДВАГА складається з мікрополів «ризик з надією на удачу», «рішучість», «різкість у прояві мужності», «мужність як чоловіча риса характеру».

8. Фразеологічні номінації формують інтерпретаційну складову концептів СТРАХ і ВІДВАГА. Архиконцепт СТРАХ увиразнюється у фразеологічних засобах через концепти ХОЛОД, ЖАР, СПІТНІННЯ, ТРЕМТІННЯ, КЛАЦАННЯ ЗУБІВ, БЛІДІСТЬ, ЗАЦПЕНІННЯ, ДЕФЕКАЦІЯ, ФІЗИЧНА СЛАБКІСТЬ. Вони, як правило, описують стани та реакції організму людини на небезпеку. Фразеологічні номінації архиконцепту ВІДВАГА експлікують концепти ВОЛОДІННЯ СОБОЮ, РУХ УПЕРЕД, ЖЕРТОВНІСТЬ, ОПІР,

БЕЗДОГАННІСТЬ, ВОЛОДІННЯ ЧИМОСЬ. Відвага асоціюється в них з дією, наявністю відповідних властивостей характеру.

9. Вербалізація концепту СТРАХ у газетних статтях дозволяє простежити деякі особливості. Іменники *Angst* і *Furcht*, з одного боку, та лексеми *Schrecken* і *Entsetzen*, з іншого, виражають різне спрямування емоції: перші – на майбутнє, другі – на минулі події. Складник ВІДВАГА в досліджуваному ілюстративному матеріалі описує здатність людини справлятися з викликами сьогодення: безстрашною є не та людина, яка піддає ризику своє життя і здоров'я, а та, яка легко сприймає нове, відстоює свою позицію тощо.

10. Атрибутивні номінації концепту СТРАХ описують у публіцистичних текстах властивості людського характеру і тимчасові негативні емоційні стани. Вони використовуються як означення до абстрактних іменників, зокрема з негативною аксіологічністю. Атрибутивні номінації концепту ВІДВАГА вказують на риси характеру і дії людини, поєднуючись з іменниками на позначення дій і процесів. Зустрічаються кілька випадків їх вживання з метою вираження іронії.

11. Процесуальні номінації бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА виражають як емоційні стани, так і дію щодо введення в них. Особливістю процесуальної вербалізації складника СТРАХ є вираження одним дієсловом у різних контекстах різного ступеня страху. Дієсловами, які актуалізують складник ВІДВАГА, окреслено більш чи менш рішучу дію з більшим чи меншим усвідомленням ризиків.

12. Фразеологічні номінації бінарної концептуальної опозиції СТРАХ-ВІДВАГА різні за своєю структурою. Найчисельнішу групу серед досліджуваних одиниць складають дієслівні фразеологізми, субстантивні та ад'єктивні натомість зустрічаються в поодиноких випадках. В аналізованих контекстах фразеологізми зазнають інколи трансформацій, що допомагає досягти більшої образності та експресії. Фразеологічні номінації складника ВІДВАГА часто використовуються для вираження іронії.